

Йоча кумыл

Волаксола йоча-влакым чылаштым лүмнерышт дене радам дене ойлаш тўнале. Лизамыт поче-поче шога-лат да шинчты, но иктат ик шомакымат пелештен ок керт. «Чыланат урок деч вара кодыда», – шоктыш. Лизамыт тыманмеш коклаштышт каңашышт да иктешлымашым ыштышт: «Тыгай осал туныктышо дене кузе кодат? Тиде ала-мом ышта». Тыге пытартыш йынгыр кузе йонгалте, туге омса мурен гына кодо – Лизамыт лектын куржыч. Кандаш километр кужытышто ик ганат чарнен шогалын огытыл. Школыш кок кече ышт кай.

Туныктышет Лизан ачаж деке тольо. «Нуно лўдыныт», – ўдырын ачаже умылтарыш. Конешне, варажым школыш кошташ тўналыш. А шинчалыкан туныктышет нимыяр осал огыл улмаш, а эшежым тудо Лизан ўпшым тўредше Николай Алексеевич дене изак-шоляк лийыныт. Николаевмыт тукумышто чылан гаяк я туныктышылан, я врачлан пашам ыштеныт. Нуно варажым Йыгын почингаш посна лектыч. Лиза тунамак иктым шижын: тушко лекше-влак коклаште ойыртемьнак тунемше улыт. Адакшым улан. Нужна ег ик ял гыч весыш куснен кертын огыл, вет тушто пўртым чоңаш кўлын. Лизан пылышыжлан ты шотышто ачажын ойлымыжо ик гана солнен. Тудыжо Smyчке ялыш лекташ шонен улмаш. Но ўдырын аваже келшен огыл. Молан? Пашаже тебе кушто улмаш. Лизамытын суртышт воктенак аваж ден ўдыржў иленит. Суртоза сарыш каен йомо. А иленитше чот изи пўртыштў. Яков Элексейнын «Ормўкшым» лудында? Илыме верым тушто кузе ончыктым, шарне-да? Олым кўвар, пўрт тўнык олмышто – рож, «шем мончасе» гай конга... Лизан аваже тушто илыше-шамычетым моткоч чаманен да ашнаш налаш шонен пыштен. Нунылан тетла кушко каяш? Варажым, илен-толын, ўдырамашыже илыш дене чеверласыш, тудым Лизамытак поген пыштышт, а ўдыржў марлан лекте. Но нуным ончымо жап гыч тебе мо үшеш кодыш. Маңгымыс Лиза

не, мўнгышкыжат ок кай». Йоча-влак мом гына ыштен огытыл: кажне тылзын концерттым шынденыт, спектаклым ончыктеныт, спорт танасымашлам эртареныт... «Ямде лий» газет тунам пеш кугун полшен: мом лиеш – чылажымат тушеч налыныт, йоча-влак тудын ик лаштыкшымат лудде коден огытыл. А пайрем годым урем мучко строй дене мурен-мурен ошкылыт – Волаксола уремат ок сите, Чодырасолаш каеныт! Лизат шўлалташ ярсен огыл. Пырдыжгазетым лукмаште гын редколлегийыште лийын. Мут толмашеш, икана тудыжым нуно мўчўр-влак шотышто сати́ре сына-

умылыдымыла, тудым эскера. Кў гын? Велосипедше ялыште шукуштын лийын огыл. Ег-влак коклаште «Почтальон мо?» шоктыш. «Мо тынар талын куда-леш?» – ваш-ваш йодыштыт. Могай шижмаш тунам Лизам авалтен – тудо ок шарне, но ала-мо сай огыл лиймым шижын дыр... Велосипедым «кушкыжо» энжат ласкан огыл, лўдшыла коеш. Мо лийын гын? Калык арам огыл кожганыш. Саде велосипедистет чынжымак почтальон лийын. Толын шуат, шучко уверым каласыш:

– Сар тўналын.

Каласыш веле огыл, сарыш каяш по-

кеме. Колхозышто кандараш кодымо мландыжат лийын. Тушто Лизамыт шинчаланшудым мешак дене погеныт, коштеныт. Тыгак энгыжлан коштыныт, тумлегым, куэ кумыжым конденит... Шоналтет, да мом гына кочмо огыл! Ўдыр моло икшыве семьянак кодшо имне-шамычым пукшаш коштеш. Тушеч волгыжаш тўналмеке гына мўнгыжў толын пура, иктаж-мом пурлешат, чодыраш куржеш. А тушко от кошт гын, мом кочкашыже? Йўршеш нимат уке гын, энгыж ден шинчаланшудо лапашет уло.

Шуко йоча школыш коштым чарныш, но Лиза – уке. Сар тўналме икымше ийынже эше ала-кузе илымыла чучын, но вараже илыш койын нелемын. Суткаште, очыни, кочмыжо кастене гына. Кочкышым ышташыжат шырпым муаш – манаш веле. Тулшолым кычалын, ялыш лектат: иктажын тўныкшў гыч ала шикш лектеш? Кочкышыжат шукужым шере, шинчалат лийын огыл. Школыш пелен нангаяш нимат уке. А вет Весшўргў марте кандаш километрым ошкылман. Но школыш кайыме деч ончыч Лизам аваже пум шупшаш эрэрденак кынетла. Тудыжым ўдырамаш ончылгочак кычал ямдыла, вара гына налаш каят. Лийын, пират вашлиялтын. Ик кечын Лиза ден шольыжым ава шудым нумалаш колтыш. Уржа пасу гоч мўнгеш толмышт годым кенета шольыжо акажым урвалтыж гыч шупшыльо.

– Ака, ака, ончо, шенгелнем – пей... Модын-модын толеш!

Лиза шенгеке ончале гын, могай пей да мойн – пире! Кугу тугай... А вет пасу покшелне веле улыт. Ўдыр кузе толын шумымат ок шарне, но, пасугапкам почын, ялыш пурымеке, шольыжлан пелештыш:

– Миклай, тидыже вет пире ыле.

Тидым колят, изи рвезе мландыш кыпток волен шинче да шинчажым кумыш...

Кудымшо классыште тунемме годым француз йылмым туныкташ Архангельск область гыч сарыште сусыргышо туныктышо тольо. Тудо Ли-

ным луктыныт. «Кызытсе жаплан мўчўр койыш нимолан йўрдымў», – возеныт. Жап эртен, тидын нерген мондалтын. Шорыкйол пайрем толын шуын, да Лизатыт мўчўр лийын коштыныт. Но шука-кат ок эрте – пырдыжгазетыш заметке пура, тушто тыге возымо: «Мемнам мыс-

весткым кучыкташ тўнале. Ик енлан пуышат, уло калык тудын йыр пўрдаш тўнале. Вара почтальон вес еным каласыш, кумшым, нылымшым... Калык отышто улмышымат мондыш, пуйто кугу тўтан тарваныш, тугай виян, тугай шўчко...

дан лекте. Но нуным ончымо жап гытете мо ушеш кодын. Маньмыс, Лиза ик верыште шинчен моштен огыл. А тунам пöрткöргыштö кужу олымбал-шамыч лийыныт. Лизаже тушто куржталаш йöратен. Ашнаш налме илалше ковает тудым эре вурсен: «Вот пöръен йоча гай улат, иктаж гана ошкыл каен керат-уке?! Иктаж гана сангат какаргымым чарна-уке?» Тудын дене кылдалтше ик онайым Лиза эре шыргыжал шарналта. Лачак ялыш икымше гана радио «толын». Икана ўдыр мöнгышкыжö толынат, тыгай сўретым ужын: саде ковает олымбаке күзен шогалынат, пырдыжыш сакалтыме воронкаш э-э онча, э-э онча...

– Ковай, туштыжо мом кычалат? – Лиза йодын.

– Мо... Йүкшö шокта – шкеже ок кой! – манын илалше ўдырамашет.

Койыш-шоктыш – икте, но школышто тунемме годым туныктышын рольжо чынжымак кугу. Йочан кумылжым савыраш тунар шуко огеш күл, но южыжо тидым ыштенак огыт мошто гын, кузе савырен кертеш? Но улыт тыгай – пытартыш шўлышет марте поро шарнымашеш кодыт. Нунылан көра утларак тунемме шуэш, нунылан көра школыш кажне эрдене шулдыран гай ошкылат, а эн тўнжö, очыни, нунын гай лийме шуэш.

У туныктышо

Лизамытын классышкышт толшо самырык енет икмыняр жап гыч кайыш да тудын олмеш вес туныктышо тольо. Самырык тугай, чолга. Мария Степановна Степанова. Тудо тунар шуко пашам ышта, эсогыл Лизамыт шоненит: «Кузе тыге чыла шуктаже? Навер-

(Тўналтышыже 85-ше №-ан газетыште.)

пура, тушто тыге возымо: «Мемнам мыскыленда, а шкеже мöчöр лийын огыдал мо?» Мария Степановна йодеш: «Тиде чын? Тугеже заметкым пырдыжгазетыш возыде верда уке». Лизамытланат шке нергенышт мыскылен серашышт логале... Но умбакыжат тыгак онайын, веселан тунемашет тетла Лизалан ыш логал.

Кугу тўтан

Тиде тўтанже кужу жап шуйныш да шучко кышам кодыш...

Таче – Агавайрем, марий калыкын волгыдо да жаплыме пайремже. Моло семынак Лизамыт тудлан ончылгочак пурам шолтен ямдыленит. Аваж дене пырля когылым тенгечак ыштышт. А таче озавате, эныж тўсан эр ўжара денак кынелын, пушкыдо да тутло мелнам күэште, шокшо конгаште ўян туарам күктен лукто да моло чесымат погыш. Чыла тидын деч вара Лизамыт эн мотор вургемыштым чийышт да ял мучашыш ошкылыыч.

А кече моткоч мотор, садланат кумыл сай. Агавайрем күсотыш уло ял погыныш. Кугыен-влак йўла почеш шогылтыт, Лиза гай йоча-шамыч шукыжым тушко верандыме кугу лўнгалтыш йыр пöрдын. Уна, тебе ўдыр ден каче южышто «чонештылыт». Да туге «чонештышт», эсогыл кашта йыр савырыныт. Лўдынат колтышт, но, Юмылан тау, нигö нимат ыш лий...

Трук уло калык кожганыш да күсото тўрыш тарваныш. Мо лийын? Лиза вуйым савыркала, но эше умылен ок керт. Тудат ача-аваж дене пырля калык почеш ошкылеш. Күсото тўрыш лектын шумекышт онча: ала-кö пасу гоч велосипед дене кудалеш. Коеш, чот вашка. Күсото тўрыш лектын шогалше калык,

шучко...

Агавайрем кечынак кужу корныш 20 пöръен мöнгыж гыч лектын ошкыльо. Лизан ушыштыжо могай шонымаш лийын, маныда? Тунар шонаш тептер уке, но икте раш: сар, тугеже нангаят, а нангаят гын, кола...

Тудо кечын мöнгö кузе миен шумыжымат Лиза ок шарне. Шучко шижмаш, шучко жап...

Ты кече гыч ялыште кажне кечын көлан-гынат повесткым кучыкташ тўналыыч. Сарыш кайыше-влак кокла гыч тетла мöнгеш пельжат ыш пöртыл. Тиде ок сите, варажым имнымат нангаяш тўналыыч. Ик кечын – кокытым-кумытым, весын – кокытым-кумытым... А Лизамыт кажне кечын нуным пукшаш коштыныт. Эрлашыжым мия, а тудын пукшымо имныже уке. Кузе от шорт?

Лизан ачажым сар тўналме ийынак фронтыш ышт нангай – броньжо лийын. Но варажым содыки кайыш. Ачажын лектын кайымыж кечым Лиза нигунам ок мондо, ок мондо тудын каласен кодымыжымат. Суртоза тунам тыге мане: «Мыйым идат вучо. Мый ом тол, тидым палем». Молан тыге каласен? Ала... Ала тудлан иктаж мужедше иктаж-мом ойлен гын веле? Но ўдырын ачаже чынжымак ыш пöртыл.

Пүртүс пукша...

Пöръен-влакын кайымышт дене йырваш чылажат унчыливуя савырнымыла чучо. Лизан аважын кидыштыже эше аза лийын. Первый жапыштыже эреак шемшыдан арвам кочкыч. Колхоз шемшыданым шуко ўда ыле, тудыжат моткоч чапле шочын. Иырым-йыр яра кийыше мланде шу-

сусыргышо туныктышо тольо. Тудо Лизамытын кундемышкышт эвакуироватлалтше-влак кокла гыч икымше. Шымше классыште тунеммыж годым гын чыла гаяк туныктышо тыгай лийын. Иктыже шочынжо Морко район Кораксола ял гыч, но ватыже да ўдыржö дене пырля Ленинградыште иленит. Лизамытын класс вуйлатышыштат, марий йылмым туныктышыштат лийын огытыл. Эвакуироватлалт толшо ик туныктышо тыге каласыш: «Те руш йылмым сайын тунемза. Рушла сайын паледа гын, марла экзаменым кучен кертыда».

Мо эн онайже, олаште илыше туныктышо-влакет ялыште нимом ыштен огыт мошто. Садлан Лизамыт, классге миен, нунылан пум йыгеныт, шельштыныт. Кочмо шотыштат начар, да тунемше-шамычак полшеныт: кажныже ик-кок паренгым, шоганым да мойн конден пуэн. А историйым туныктышо Вера Васильевна Орберг йолышкыжо йыдалым йöршынак пўтырен ок мошто, сандене ошкылмыж годым ыштырже лупшалтеш веле. Эргыже колыш, вара марийже колымо нерген увер тольо. Ик тылзе эре шорто. Шкеже урокым нангая, йодыштеш, каласкала, а шинчавўдшö эре йога, йога, йога...

Лизан кандашымше классым тунем лекмыжлан школышто ик туныктышат ыш код, школжат шымияш лие. Умбакеже мом ышташ? Содыки нылымше классыште туныктышо Мария Степановна ўдырын чоныштыжо келге кышам коден улмаш. Лиза, тудын гаяк лияш манын, Морко педучилищыш тунемаш пураш шонен пыштен.

(Мучашыже лиеш.)

Г.КОЖЕВНИКОВА.